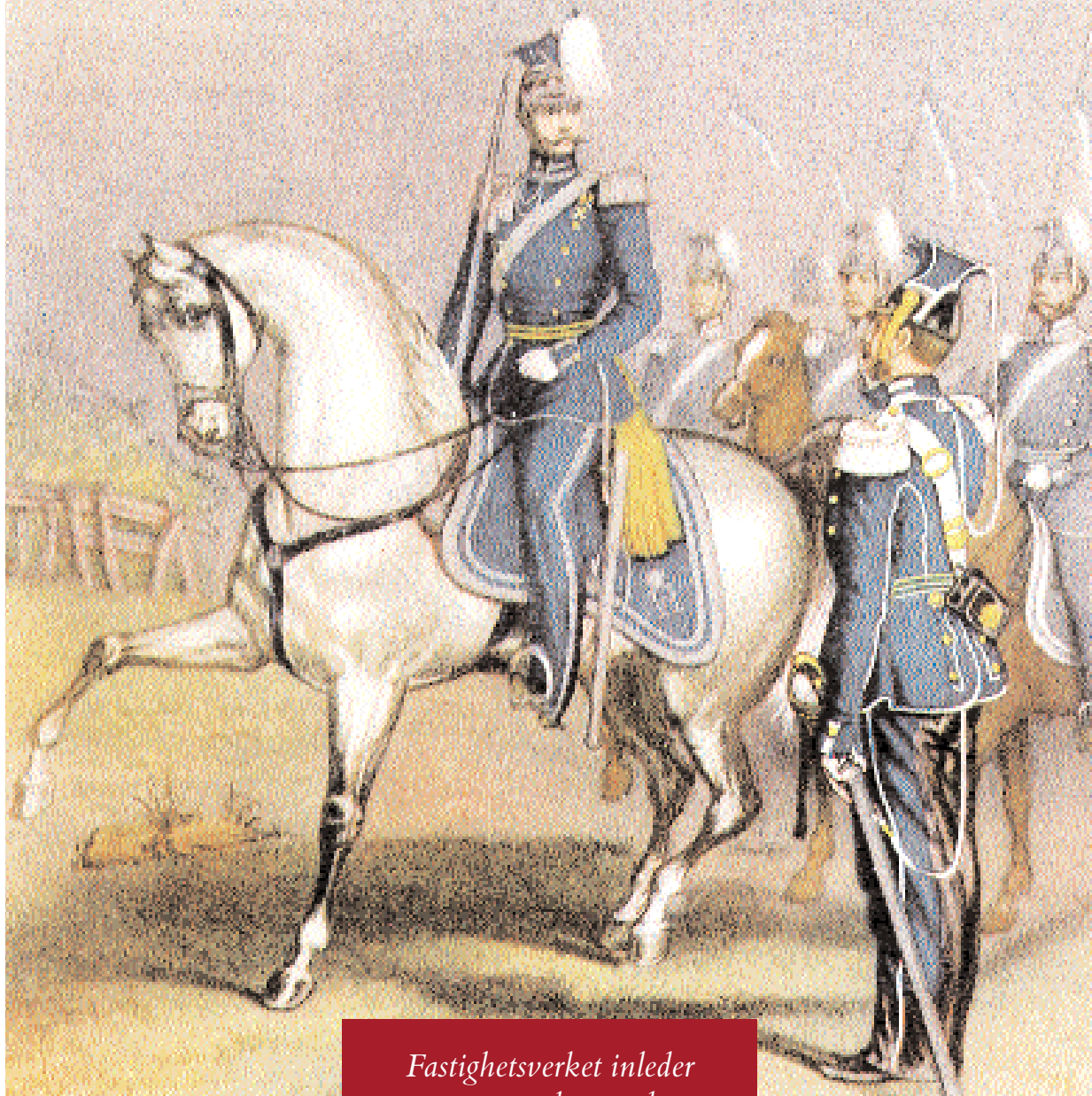

«Lifgardisten, han kommer till Gud»

August Strindberg, som under en del år bodde nära Livgardets kaserner på Östermalm i Stockholm, har i *Det gamla Stockholm* berättat om hur folkhumorn satt text till garnisonens många hornsignaler. När det blåstes från Hästgardets kasern tyckte man sig höra: «Lifgardisten han kommer till Gud, hvarpå fotgardets trummor skola ha svarat: Får bero på en slump, får bero på en slump!»

Kaserner i Sverige är en historiskt sett relativt ung företeelse. De första

Fastighetsverket inleder snart en ombyggnad av östra stallet på Livgardets gamla kasernområde i Stockholm. Stallet, som under flera år använts för tillfälliga utställningar, kommer nu att inredas för bland annat Riksantikvarieämbetets bibliotek och arkiv.

egentliga kasernbyggnaderna inom landets nuvarande gränser uppfördes i Landskrona och Kristianstad under mitten och senare hälften av 1700-talet. Deras funktion var dock främst att vara förläggning åt fästningsgarnisoner. Den vanligaste inkvarteringsformen för de värvade (ständigt tjänstgörande) regementena var att soldaterna inhystes hos städernas borgare, ett system som tillämpats sedan 1500-talet. Att systemet inte främjade vare sig den militära effektiviteten eller sociala förhål-

landen behöver väl knappast sägas.

Ett trendbrott skedde 1803 då Svea Livgarde förlades till det kungliga slottet Fredrikshov invid Storgatan på dagens Östermalm. Slottet hade tidigare tjänat både som lustslott åt Fredrik I och som änkesäte åt Lovisa Ulrika för att därefter degraderas till arsenal, statsfängelse och sädesmagasin.

Anläggningen var inte särskilt lämplig för sitt nya ändamål, vilket en lång följd av gardeschefer fick tillfälle att påpeka i åttio år framåt. Platsvalet var däremot inte ologiskt, då gardet sedan mitten av 1600-talet haft det närbelägna Ladugårdsgården som övningsplats. Även Artillerigården, där artilleriets förråd och verkstäder funnits sedan 1641, gav tillsammans med Kronobageriet stadsdelen en viss militär prägel. I övrigt bestod bebyggelsen mest av mindre trähus och trädgårdar, några malmgårdar och ett par väderkvarnar. I mitten av 1700-talet lär det bara ha funnits åtta stenhus i området öster om nuvarande Nybrogatan.

Huvudstadens enda kavalleriförband var vid 1800-talets början Konungens Lätta Livdragonregemente. Det hade satts upp i Finland 1770 under namnet Finska Lätta Dragon Corpsen och en del av regementet hade förts över till Stockholm i samband med Gustav III:s statsvälvning den 19 augusti 1772. Meningen var att dragonerna skulle utgöra det militära stödet för statskuppen, men denna del av planen gick om intet på grund av motvind på Finska viken. Kungen fick genomföra statsvälvningen dem förutan. Trots att man kom två veckor för sent upphöjdes Dragonkåren till gardesförband som tack för hjälpen. År 1777 bestämdes att hela förbandet skulle samlas i Stockholm och efter en period av täta namnbyten och organisationsförändringar fastställdes namnet Konungens Lätta Livdragonregemente 1797. Som förläggning för regementets cirka 400 man utnyttjades det så kallade engelska garveriet på Kungsholmen, i närheten av nuvarande Stadshuset. Anläggningen kom senare att användas av bland andra Kungliga Myntverket.

Byggnaderna på Kungsholmen visade sig med tiden allt mera otjänliga och 1804 beslutades att en helt ny kasernbyggnad skulle uppföras. Sekundchefen, överste Löwenhjelm, utsåg själv

den Ekholmska tomten vid Storgatan på Ladugårdslandet, som inropades av kronan för 8 000 riksdaler banco. Titeln sekundchef användes som benämning på gardesförbandens chefer, eftersom «konungen själv i nåder behagat taga befälet» över dessa. Titeln var för övrigt i bruk ända fram till antagandet av den nya grundlagen 1974.

Oxenstiernas och De la Gardies malmgårdar

Den Ekholmska tomten bestod ursprungligen av två malmgårdar. Begreppet malmgård uppstod under 1600-talet, då adeln och det välbärgade borgerskapet ofta skaffade sig gårdar i stadens grannskap. De spelade en viktig roll för självhushållningen och hade ofta stora trädgårdsodlingar. Vanligen var de försedda med stallanläggningar och vagnslider, som man inte hade plats för i stadens centralare delar. Den västra av de bägge malmgårdarna kallades den Oxenstiernska, efter Gabriel Oxenstierna, i vars ägo den kommit 1646. Hans änka Brita Kurck uppförde en kvarn, kallad 'Kurckan', på en bergklack på den norra delen av tomten. Egendomen gick sedan i arv i flera led, för att i slutet av 1700-talet hamna i handelsmannen Fredrik Jonathan Ekholms ägo. Denna tomt ingick från början inte i kasernområdet.

Den De la Gardieska malmgården i öster anlades med början år 1663 av Magnus Gabriel De la Gardie och sträckte sig från nuvarande Linnégatan ner mot nuvarande Strandvägen. Den bestod av en stor trädgårdsanläggning med dammar och skulpturer, men till skillnad från den Oxenstiernska tycks aldrig några större byggnader ha uppförts. Efter flera ägarbyten avstyckades gårdens strandparti 1716 till en varvsanläggning, Terra Nova-varvet. Namnet kom sig av att området delvis bestod av markutfyllnader och dräneringar. Den norra delen sammanslogs så småningom med granngården och det var på det området som kasernen byggdes.

Uppdraget att rita kasernen gick först till arkitekten och kaptenen vid Örlogsflottans mekaniska kår, C. F. Bouck. Denne föreslog en hög och ganska smal huvudbyggnad utan några utsmyckningar. Förslaget ratades dock och istället gick uppdraget till den

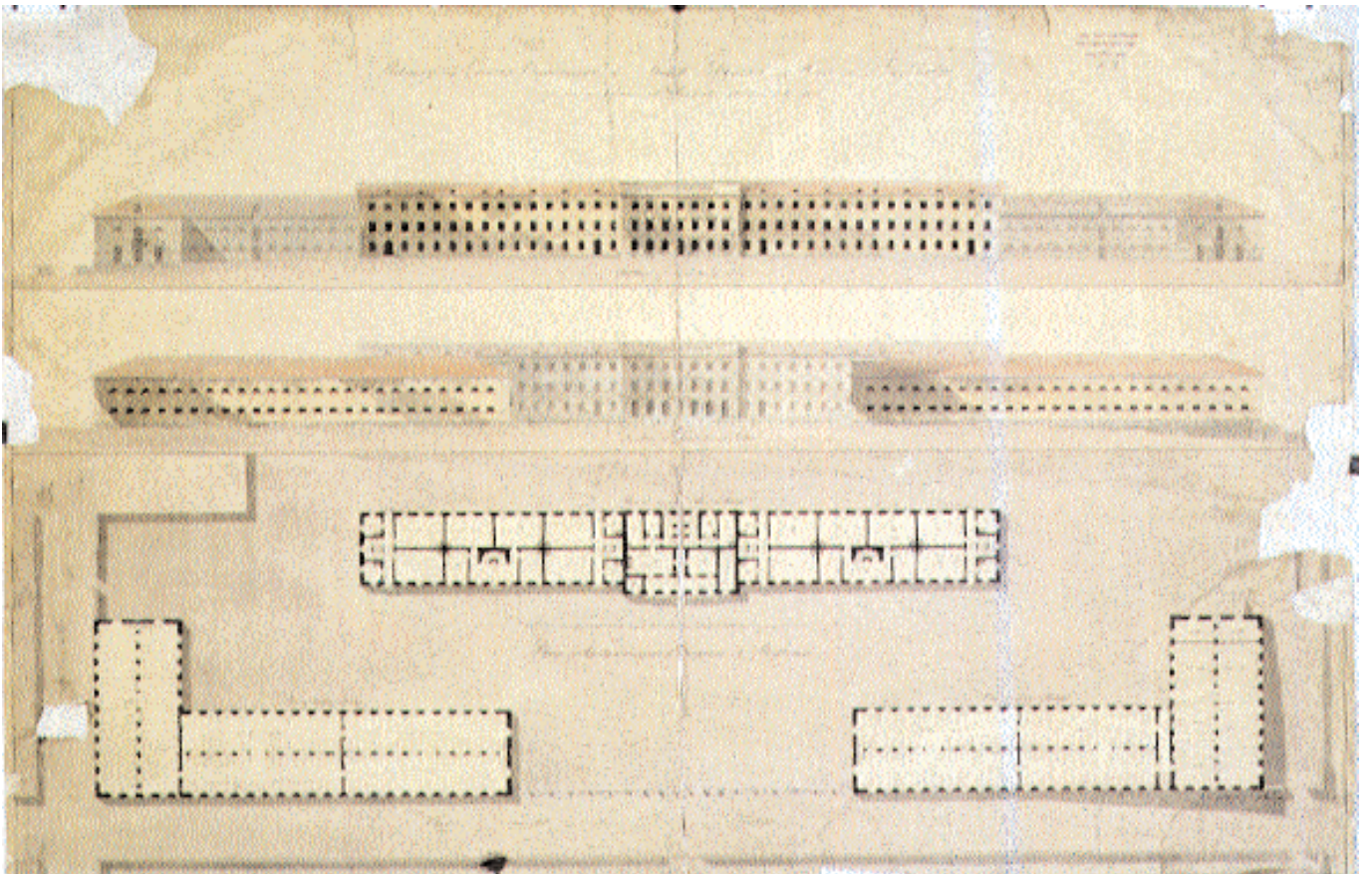
Fredrik Bloms
slutliga relationsritning
1818. Krigsarkivet.

unge Fredrik Blom, även han tillhörig flottans mekaniska kår. Den 24-åriga fänriken Blom var uppvuxen i Karlskrona där han varit elev till amiralitetsbildhuggaren Törnström. Efter studier vid Konstakademien och arbete som så kallad konduktör vid Överintendentsämbetet (Fastighetsverkets föregångare), hade Blom anställts som officer vid Mekaniska kåren, föregångare till Mariningenjörskåren. Han hade arbetat i Stockholm sedan 1803, bland annat med uppförandet av det Cruusiska huset på Riddarholmen (Kammarrättens nuvarande hus) och med färdigställandet av Norrbro.

En säng för var soldat

Byggnadsarbetena igångsattes 1805 under Bloms egen ledning och inriktades först på omfattande markarbeten med bortsprängning av berggrund. Arbetena ledde till en konflikt med familjen Sjöstedt, som innehade Oxenstiernska malmgården. Så småningom erbjöd sig kronan att köpa granngården, men det begärda priset ansågs först vara för högt. Kasernanläggningen kom att uppföras i etapper och fördröjdes av 1808–09 års finska krig. Enligt en källa ska ryska krigsfångar ha använts vid arbetena. Den västra delen av huvudbyggnaden stod färdig 1811, den östra 1815 och den mellersta 1817. Hela anläggningen var färdig 1818, då det första ridhuset stod klart. Innan dess hade den östra stallängan provisoriskt använts som ridhus. Regementet, som under tiden hunnit byta namn till Konungens Lifgarde till häst, kunde inte vänta tills arbetena var avslutade, utan flyttade in i september 1811.

Byggnadsstilen har beskrivits som sengustaviansk nyklassicism i enkel stil med ytterst sparsam dekor men med rusticerad bottenvåning. I kasernens mellersta del fanns på bottenvåningen bland annat vaktrum och arrester, en trappa upp låg sekundchefens rum, regementsexpeditionen, ordersalen och officerarnas samlingsrum med mera och på den översta våningen fanns främst rum för regementsförvaltning-

*Oxenstiernska malmgården
införlivades med kasernanläggningen
1829. I dag finns bland annat
Riksantikvarieämbetets fotoenhet i
lokalerna. Foto från 1908.*

*Hästgardets kasern utgjorde ett
dominerande inslag i stadsbilden
innan den kom att skymmas av
Strandvägens husrad. Till vänster
Andra livgardets byggnader och
i förgrunden Galärvarvet med sina
skjul på Djurgården. Foto ca 1850.*

Marketenteri- och matsalsbyggnaden med det äldre ridhuset i bakgrunden. Bakom den sammanbindande muren låg ridplanen.
Foto 1897.

Hö hissas upp på höskullen ovanför Östra stallet med hjälp av talja och rep och en hästkraft.
Foto 1898.

en och underofficersarrester. I de östra och västra kaserndelarna fanns på de första två våningsplanen logement, expeditionslokaler för regementets fem skvadroner samt bostäder om ett rum och kök för underofficerare. På översta våningen fanns rustkamrarna (förrådsrum) och ytterligare ett par underofficerslägenheter. Huset saknade senare tiders kaserners korridorsystem och det fanns heller inte några inre förbindelser mellan kasernens tre delar. Logementen var sammanlagt 20 stycken, avsedda för 20 soldater vardera. Varje soldat disponerade en säng, vilket var en epokgörande nyhet. Tidigare hade tvåmannasängar varit det vanliga.

Varje stallflygel hade plats för 201 hästar på bottenvåningen samt höskullar och seldonskammare på övervåningen. Bakom kasernen uppfördes en enkel stenbyggnad i två våningar för sjukhus och marketenteri. Bredvid denna byggdes det första ridhuset, med en välvd takkonstruktion, som var något av en Blomsk specialitet. Mellan marketenteribyggnaden och ridhuset

anlades en ridplan. Någon köksbyggnad fanns inledningsvis inte och under seklets första del tycks matlagningen ha skett skvadronsvi i kasernen. Anläggningen kompletterades med bland annat en smedja och gödselstad på andra sidan Storgatan. Färgen på byggnaderna var först sannolikt mellangul, som senare ändrades till vitt.

Kasernen blev stadens största byggnad näst efter slottet och eftersom skymmande bebyggelse saknades kom den att dominera stadsbilden. Kronan på verket blev Karl xiv Johans namnchiffer omgivet av två lejon skurna i trä, troligen gjorda efter ett utkast av Fredrik Westin, som pryder kasernens fasad. Konsthistorikern och riksantikvarien Sigurd Curman har sagt om denna byggnad att Blom «därmed skapade den riktiga kasernstilen, som knappast blivit överträffad».

Blom hade förresten under arbetets gång hunnit med att rita broar, bygga semafor-telegrafer, utstaka Göta kanal, fara på diplomatiska uppdrag i St Petersburg, vara arkitekt för kronans of-

fentliga byggnadsverk i Stockholm, anlägga kajer längs Strömmen, leda arbetet med garnisonssjukhuset på Kungsholmen, bli befördrad till kapten, utnämnas till professor i byggnadskonst och bli chef för byggnadsverksamheten vid arméns flottas eskader på Skeppsholmen.

Populära norrmän

Ladugårdslandets militära prägel hade förstärkts 1812 genom att Stockholms inkvarteringskommission inköpt greve Snoilskys gård vid Storgatan, i dag De dövas hus. Inga stora ombyggnader gjordes, men likväl kunde nu 372 man rymmas i en fastighet som tidigare bebotts av 25 personer. Fram till 1856 inkvarterades olika enheter tillfälligt i huset, men från detta år användes det som ordinarie kasern för Norska gardet. De bland huvudstadens damer mycket populära norrmännen avtågade till Kristiania 1888 och huset blev senare både brand- och polisstation samt lykttändarkontor. Polisen använde huset fram till 1973.

Positionsartilleriets kanonexercis på kasengården.
Foto från 1920-talet.

Kasernområdet med Oxenstiernska
malmgården till höger i bakgrunden.

Det militära inslaget ökade 1833 då kronan inköpte Terra Nova-området. Efter grundarbeten uppfördes här kaserner för Kungliga Andra livgardet, 1894 omdöpt till Göta livgarde. Tre stora kasernbyggnader i tre våningar uppfördes efter arkitekten Carl Christoffer Gjörwells ritningar längs Grev Magnigatan, men på ett sådant sätt att sikten lämnades fri upp mot Hästgardets kasern.

En dramatisk lösning

För att återgå till Hästgardet löstes matlagningsproblemet genom en ombyggnad av marketenteriet 1825, men man hade andra besvär. Den enda närbelägna vattenpumpen fanns nämligen på granntomten dit bröderna Sjöstedt vägrade soldaterna tillträde. Animositeten var stor och en gång utbröt ett ordentligt upplopp där en av bröderna höll på att lynchas av uppretade hästgardister. Problemet löstes inte förrän 1829, då en av bröderna brann inne och kronan fick köpa den gamla malmgården. De kvarstående husen från malmgårdstiden, två flygelbyggnader från sekelskiftet 1600–1700 och ett hus från senare delen av 1700-talet, inlemmades i kasernanläggningen. Den senare byggnaden kom att användas som sjukhus.

Ett nytt ridhus uppfördes 1849, väster om den västra stallbyggnaden. Ritningarna utfördes troligen av den då till överste och tillförordnad chef för Överintendentsämbetet befördrade

Fredrik Blom. Det hade ursprungligen ett större gavelfönster än i dag, där ljuset släpptes in genom grönfärgat glas. Anläggningen utökades 1875 med ett exercishus som uppfördes i hörnet av Storgatan och Styrmansgatan, och på 1880-talet tillkom det så kallade officersstallet vid nuvarande Linnégatan. På den senare platsen hade tidigare legat en repslagarbana. Mellan officersstallet och exercishuset anlades en ny ridplan. En större ombyggnad av kasernen och en del övriga byggnader skedde 1883, då underofficersbostäderna moderniserades och vissa logement ändrades till lektionssalar. Även kök och matsal förbättrades och nya vattenavlopp installerades. Mot slutet av seklet återkom den mellangula färgen på byggnaderna.

Hästgardets avmarsch

Mot slutet av 1800-talet ökade kraven på de militära förläggningarna. Både Fredrikshov och Andra Livgardets kaserner framstod som omoderna och direkt hälsofarliga. Samtidigt breddes stadsbebyggelsen ut sig allt mer och Ladugårdslandet började byta skepnad. Justitierådet Lindhagens stadsplan fastställdes för Normalm och Ladugårdslandet 1879 och den moderna bebyggelsen började uppföras, samtidigt som Strandvägen lades ut. För gardesregementena byggdes nya moderna kaserner vid Linnégatans bortre del, efter ritningar av arkitekten Erik Jacobsson. I dag finns bland annat Socialstyrelsen

i denna anläggning. De värvade garderna flyttade in i tvillingkasernerna 1888, varefter Andra gardets kaserner revs och lämnade plats åt bland annat Bünsowska huset. Även stora delar av Fredrikshovskasernen skattade åt förgängelsen.

Samtidigt aktualiserades tankar på en ny kasern för Hästgardet. En av de platser som diskuterades var stranden vid Brunnsviken, men så småningom kom den nya kasernen att byggas i nationalromantisk stil vid Lidingövägen. Arkitekt var Erik Josephson, landets meste kasernarkitekt och en av de produktivaste arkitekterna över huvudet taget. Hästgardet avmarscherade från Storgatan den 25 september 1897.

Planer på rivning av den gamla kasernen och byggnation av bostadshus gjordes upp, men den kom i stället att tjäna som tillfällig förläggning för Andra Svea artilleriregemente. Artilleristerna flyttade 1901 vidare till nya kaserner i Uppsala och bytte i samband med detta namn till Upplands artilleriregemente. Förbandet drogs in 1927 i enlighet med 1925 års försvarsbeslut.

Till följd av försvarsbeslutet 1901, som bland annat innebar att värnplikttiden ökades till sammanlagt 240 dagar för huvuddelen av de värnpliktiga, efterträddes artilleristerna av manskap ur Vaxholms Grenadjärregemente. Dessa var avsedda som infanteribesättning i det som kallades Vaxholms fästning, men som egentligen innebar kustartilleriförsvaret kring

I östra stallet har mycket av atmosfären från Livgardets tid bevarats. Stallet har i flera år använts för tillfälliga utställningar, men kommer nu att renoveras och byggas om av Statens fastighetsverk för att rymma bland annat Riksantikvarieämbetets bibliotek och arkiv.

Stockholm. Grenadjärerna fanns kvar till 1906, då den sista delen av förbandet flyttade ut till nybyggda kaserneer på Rindö, mellan Vaxholm och Värmdö. Då hade man sedan 1903 delat kasern med det likaledes nyuppsatta Positionsartilleriregementet (A 9), gemensligen kallat Posis.

Positionsartilleriregementet skulle svara för det tunga artilleriet, pjäser med en kaliber av 12 cm eller mer. A 9 ansågs ha sin viktigaste krigsuppgift i försvaret av Stockholm men utvecklades också till något av en försökscentral för armén. Här utbildades de första kulspruteförbanden, här gjordes försök med de första luftvärnskanonerna och här startades även arméns motorisering. Posis var också den första enhet som försågs med en ny uniformstyp, senare kallad uniform modell 1910. Den var ljusgrå med trekantig karolinerhatt, men av sämre kvalitet än den gamla mörkblå 'modell/ä'. Det lär vara från denna tid som

uttrycket 'ligga i lumpen' härstammar. Under 1910-talet hade regementet en styrka om 32 officerare, 36 underofficerare och cirka 700 underbefäl, volontärer och värnpliktiga. Hela förbandet fanns nästan aldrig samlat vid Storgatan, skjutfälten fanns utanför Stockholm, men trängseln måste trots detta varit avsevärd.

Med utgången av år 1927 var även A 9:s saga all men en avvecklingsorganisation fanns kvar fram till mitten av 1928. Nu uppstod frågan om vad den gamla kasernen kunde användas till. De gamla planerna på avstyckning och bostadsbyggande dammdades av men makterna ville annorlunda.

Sigurd Curman och museet

När Nationalmuseum öppnades 1866 inrymdes Historiska museet i dess bottenvåning. Huvudman för samlingarna var Kungliga Vitterhets-, Historie- och Antikvitetsakademien, vars sam-

ling av fornsaker bildade grunden för utställningarna. Verksamheten leddes av riksantikvarien som var sekreterare i akademien. Det dröjde inte många år förrän trängseln i huset blev akut och det stod klart att Historiska museet borde inrymmas i en egen byggnad.

Från 1890-talet utreddes frågan ett flertal gånger och åtta olika förslag om utformning och placering kom att behandlas. Under flera år övervägdes till exempel ett hus i anslutning till Nordiska museet. En allt mindre del av samlingarna kunde visas på Nationalmuseum och som magasinsbyggnad användes bland annat det gamla Östermalmsfängelset vid Karlavägen. Fängelset låg på den plats där nu Kungl. Tekniska Högskolans arkitektutbildning sker.

Det blev riksantikvarien Sigurd Curman, som genom energiskt arbete lyckades lösa frågan efter många års svåra förhandlingar. I oktober 1929 utlystes en arkitekttävling, men inte för-

rän 1935 inleddes byggnadsarbetet. Uppdraget gick till arkitekterna Georg Scherman och Bengt Romare, som skapade en funktionalistiskt inspirerad byggnad med borgkaraktär. Marketeribygnaden och det äldre ridhuset revs och lämnade plats för fyra längor som omsluter en mindre och en större gård. Kasernen byggdes om så att i princip bara yttermurarna återstod. Riksantikvarieämbetet och Vitterhetsakademien flyttade in i nya lokaler i kaserndelen 1937 och i april 1943 kunde det nya museet invigas. Den romanska hallen användes dock till en försvarsutställning redan 1940.

Kopplingen till Vitterhetsakademien bestod till 1975, då Riksantikvarieämbetet (RAÄ) övertog dess roll som Statens Historiska Museums överordnade organ. Sedan 1997 är dock museet en egen myndighet, men delar fortfarande lokaler med RAÄ. Den militära anknypningen fanns dock kvar ända fram på 60-talet, då bland annat Träng-

inspektionen hade lokaler i den gamla kasernens bottenvåning. Delar av stallarna hyste även militära förråd fram till mitten av 1940-talet. Vid ombyggnaden fick den gamla kasernen den färg den har i dag och som anknyter till den ursprungliga. När västra stallet renoverades i början på 1990-talet valde man däremot en ljusare gul färg. Karl xiv Johans namnchiffer utbyttes mot en kopia i plastmassa 1973.

Ämbetet och Spitaligan

Kasernanläggningens övriga byggnader gick skiftande öden till mötes. En period planerades rivning för att ge plats åt nya museibygnader, bland annat för Medelhavsmuseet, men i stället kom husen att användas för olika förvaltningsändamål. Medelhavsmuseet hade under lång tid lokaler i de bägge malmgårdshusen, som nu disponeras av RAÄ:s konserverings- och fotograferingsverksamhet. Officersstallet byggdes om och kom bland annat att

hysa Riksåklagarens kansli. Exercishuset byggdes om för Statens Pensionsanstalt och ridplanen bebyggdes med lekplatser, daghem och ungdomsgård, den senare döpt till Spiltan. Här höll den ökända Spitaligan till i slutet av 50-talet. I det gamla sjukhuset, som i dag renoveras efter att länge använts som bostadshus, hade också Stockholms renhållningsverk kontor. Efter hand har de flesta husen inlemmats i RAÄ:s och museets verksamhet. I exercishuset finns i dag administrationslokaler och textilkonservering; den sistnämnda verksamheten bedrivs även i det gamla ridhuset och i officersstallet finns RAÄ:s kulturmiljöavdelning.

Visserligen är kasernens inre helt ombyggt, men RAÄ:s styrelse håller sina möten i det som en gång var Livgardets till häst ordersal och riksantikvarien Erik Wegraeus sitter på samma plats i huset som en gång Hästgardets gamla sekundchefer. ■

Thomas Roth